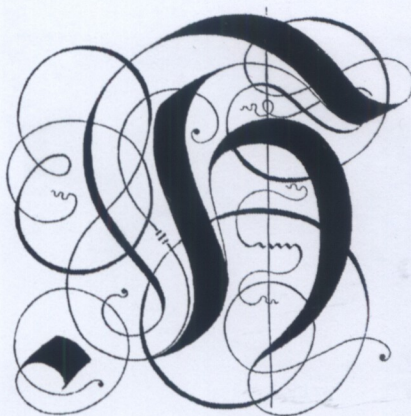

X 87143

*“Mielz valt mesure
que ne fait estultie”*

A HATVANÉVES
HORVÁTH IVÁN
TISZTELETÉRE

MMVIII

A kötet megjelenését az
MTA Irodalomtudományi Intézete
és a
Nemzeti Kulturális Alap
támogatta.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000694532

Szerkesztették:

BARTÓK ISTVÁN
HEGEDŰS BÉLA SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY
SZENTPÉTERI MÁRTON SELÁF LEVENTE
VERES ANDRÁS

X 87 1 4 3

ISBN 978-963-9423-88-6

Kiadja a Krónika Nova Kiadó Kft.

1111 Budapest, Bartók Béla út 18.

Tel./fax: 385-1941, 365-4797

Honlap: www.kronikanova.hu

E-mail: kronikanova@mail.datanet.hu

A kiadásért felel: Sz. Kuncze Magdolna ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő: Fábián Teréz

Fedélterv és tipográfia: Susán Pál

A borítón lévő grafika Paul Franke íráskönyvéből való barokk iniciálé (1655)

Nyomdai előkészítés: Susinet Bt.

Nyomdai munkálatok: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen, 2008

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

ELSŐ TARTALOMJEGYZÉK¹

Üdvözet az ünnepeltnek

Gulyás Gyula: A csöves, a masiniszta, a hangász meg a messzelátós (Közös időnk emlékezetére)	18
V. Bálint Éva: Röviden	24
Golden Dániel: H:\szoveg.sys	25

Irodalomtörténet

Balassi előtt: középkor és humanizmus

Jankovits László: <i>Ars fingendi carminis</i>	140
Bárczi Ildikó: Titkosírás Temesvári Pelbárt egyik Szent Lukács-napi beszéd-mintájában (PA 078.D)	36
Rajhona Flóra: Az utolsó ítélet jeleiről: Középkori szövegszerkesztési és szövegépítési módok	265
Laczkó Eszter: Az <i>Érdy-kódex</i> bibliafordításainak tipológiájához	150

Balassi Bálint – források, életmű, utóélet

Csehy Zoltán: <i>Intelligentibus pauca?</i> (Egy antik elhallgatásalakzat karrierje a régi magyar irodalomban)	71
Kőszeghy Péter: A gonosz nagybácsi, avagy Balassi Bálint és Balassa András	146
Hubert Gabriella: Balassi vallásos verse a <i>Répertoire de la poésie hongroise ancienne</i> -ben	132
Sinka Zsófia: A <i>Vitézek, mi lehet...</i> sztemmái („Átugorható cáfolat a legelszántabb érdeklődőknek”)	327

1 Nyájas Olvasó! Ha valaki a kezébe vesz egy tanulmánykötetet, és gyors áttekintést szeretne kapni arról, mi mindent olvashat benne, bizonyára először a tartalomjegyzéket futja át. Az 58 szerző 57 tanulmányát sokféle módon lehet csoportosítani. A tájékozódást megkönnyítendő, kötetünk élén négyféle tartalomjegyzék található. A különféle variációk felvillantásával már a könyv első lapjain tisztelegni kívánunk az ünnepeltnek a kötetkompozícióra és a ciklusszerkesztésre irányuló érdeklődése előtt. Arra is szeretnénk példát mutatni, hogy a szörszálhasogató filológia béklyóiból kiszabadulva hogyan szárnyalhat a szellem egyre magasabbra. Az első és a második változat két különböző csoportosítási lehetőséget mutat be. Harmadikként adjuk a tanulmányokat a szerzők betűrendjében, gondosan sorszámozva az egyes tételeket, mivel erre hamarosan szükség lehet. A negyedik megoldás ugyanis mindenféle önkényes szerkesztői diktátumtól mentesen lehetővé teszi a Nyájas Olvasó számára a saját kifinomult ízlésének megfelelő áttekintés elkészítését, az előbbi sorszámozásra támaszkodva, a kapcsolódó lábjegyzetben kifejtett útmutatás szerint.

Szilasi László: <i>A Fajtalan énekek</i> tartalomjegyzéke	353
Szörényi László: Önfiloszhatyú: Kísérlet a SOLVIROGRAM Pannonius aláírás anagrammaként való megfejtésére	362
Fazekas Sándor: Solvirogram esetleges koncepciójáról	111
Vadai István: Balassi Bálint istenes énekei a <i>Mátray-kódex</i> ben	385
Nuzzo, Armando: Balassi olaszul, avagy egy európai petrarkista Itáliában	250

Balassi korától napjainkig: Enyedi György és Tandori Dezső között

Lovas Borbála: Szerelmes transzformációk – Enyedi György széphistóriájáról	164
Monok István: A bázeli könyvkiadók és a 16. századi magyarországi tudós könyvtárak	219
Szelestei N. László: Váradi könyvbejegyzések a 16. század végétől	340
Láng Benedek: Miért nem fejtünk meg egy elavult titkosírást? – 1 (A „rohonci kódex”)	157
Tóth Tünde: Apró javítás, különös véletlen	370
Ötvös Péter: Forrásvizsgálat és pótlás	257
Balázs Mihály: Ismeretlen régi magyar vers	29
S. Sárdi Margit: Inczédi (Josinczi) József önéletírása	308
Hubert Ildikó: Gyalogi János kéziratos imakönyve	135
Devescovi Balázs: Anekdoták Eötvös József nagy utazásáról	90
Veres András: Mi tetszett nekem Kosztolányi Dezső műveiben?	390
Tverdota György: „K betűkkel szól keményen...”	379
Szöke György: „Kirpotin hülye”	360
Pomázi Gyöngyi: „Az indulat által rezgésbe jött költői beszéd”: Az indulat tárgya a hatvanadik év ürügyén	260

Verstan

Roubaud, Jacques: Extrait de Notes du séminaire de Poétique Comparée, intitulé Bavardages	270
Noel, Patrizia: Language change and metrics – versification in the Middle High German and Early New High German Nibelungen tradition	237
Billy, Dominique: Une razo perdue de <i>Lo ferm voler</i> : ou la véritable histoire des origines de la sextine	53
Lusson, Pierre: Les formes du temps	171
Seláf Levente: A refrén a régi magyar költészetben	320
Margócsy István: A(z): Egy verstaní ötlet	194
Bognár Péter: Az 1536-os év verstörténeti vonatkozásai	57

Domínguez Caparrós, José: La métrica de <i>El festín de Alejandro</i> , de Juan María Maury (1772–1845)	97
Mártonfi Attila: Egy magyar rímszótár terve	198

Irodalomelmélet

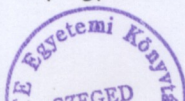
Bezeczky Gábor: A régiség önvédelme	48
Nemes Péter: A címke diadala	234
Nádor Zsófia: Hogyan lett bolha az elefántból?: Szövegtörténet evolúció szemszögből	226
Bartók István: Lelemények és találmányok: Adalékok a magyar poétikai szaknyelv történetéhez	41
Hegedűs Béla: Nyelv- és irodalomelmélet Verseyhy Ferenc műveiben	124

Eszmetörténet

Bojtár Endre: Pogány bűnök – keresztény kegyelem (Történelem és üdvtörténet a baltiaknál)	65
Molnár Dávid: Az „anya” „szajhává” változása: Leone Ebreo <i>materia prima</i> fogalmáról	212
Font Zsuzsa–Keserű Bálint: Lübeckben Kuhlmann-nal profétálkodni	116
Szentpéteri Márton: Szabadkőműves Comenius-kultusz: Előzetes	347
Viskolcz Noémi: Báróczi Sándor és Káosz báró	397
Sáska Géza: Reformpedagógia az 1945 utáni rendszerváltás idején	314
Fuchs Anna: Jópajtásaink, a kurucok	120
Roubaud, Pierre: Pour une conception moderne de la spécificité humaine (1976 – Exposé présenté devant le Cercle Polivanov – remanié et abrégé en 2007)	295

Szöveg, kép, zene

Tüskés Gábor: A szigeti Zrínyi Miklós ikonográfiája a 16–17. század fordulójáig	372
Csörsz Rumén István: Az <i>Palkó nótája</i> (Közelítések)	80
Szegedy-Maszák Mihály: Hang és szó	333
Mesterházi Gábor: Születésnap	205
Marci Mariann: Ligeti György <i>L'escalier du diable</i> című etüdjének elemzése	184

MÁSODIK TARTALOMJEGYZÉK

Személyeskedés

Gulyás Gyula: A csöves, a masiniszta, a hangász meg a messzelátós (Közös időnk emlékezetére)	18
V. Bálint Éva: Röviden	24
Golden Dániel: H:\szoveg.sys	25

Megszívlelendő

Bezeczky Gábor: A régiség önvédelme	48
Fuchs Anna: Jópajtásaink, a kurucok	120
Mesterházi Gábor: Születésnap	205
Nuzzo, Armando: Balassi olaszul, avagy egy európai petrarkista Itáliában	250
Ötvös Péter: Forrásvizsgálat és pótlás	257
Pomázi Gyöngyi: „Az indulat által rezgésbe jött költői beszéd”: Az indulat tárgya a hatvanadik év ürügyén	260
Sáska Géza: Reformpedagógia az 1945 utáni rendszerváltás idején	314
Szegedy-Maszák Mihály: Hang és szó	333
Szőke György: „Kirpotin hülye”	360
Veres András: Mi tetszett nekem Kosztolányi Dezső műveiben?	390

Kiegészítés és (vagy) helyesbítés

Balázs Mihály: Ismeretlen régi magyar vers	29
Hubert Gabriella: Balassi vallásos verse a <i>Répertoire de la poésie hongroise ancienne</i> -ben	132
Kőszeghy Péter: A gonosz nagybácsi, avagy Balassi Bálint és Balassa András	146
Sinka Zsófia: A <i>Vitézek, mi lehet...</i> sztemmái („Átugorható cáfolat a legelszántabb érdeklődőknek”)	327
Szilasi László: A <i>Fajtalan énekek</i> tartalomjegyzéke	353
Tóth Tünde: Apró javítás, különös véletlen	370
Vadai István: Balassi Bálint istenes énekei a <i>Mátray-kódexben</i>	385
Viskolcz Noémi: Báróczi Sándor és Káosz báró	397

Lelet

Hubert Ildikó: Gyalogi János kéziratos imakönyve	135
Lovas Borbála: Szerelmes transzformációk – Enyedi György széphistóriájáról	164
S. Sárdi Margit: Inczédi (Josinczi) József önéletírása	308
Szelestei N. László: Váradi könyvbejegyzések a 16. század végéről	340

Megfejtés

Bárczi Ildikó: Titkosírás Temesvári Pelbárt egyik Szent Lukács-napi beszéd- mintájában (PA 078.D)	36
Csehy Zoltán: Intelligentibus pauca? (Egy antik elhallgatásalakzat karrierje a régi magyar irodalomban)	71
Devescovi Balázs: Anekdoták Eötvös József nagy utazásáról	90
Hegedűs Béla: Nyelv- és irodalomelmélet Verseghy Ferenc műveiben	124
Jankovits László: <i>Ars fingendi carminis</i>	140
Laczkó Eszter: Az <i>Érdy-kódex</i> bibliafordításainak tipológiájához	150
Láng Benedek: Miért nem fejtünk meg egy elavult titkosírást? – 1 (A „rohonci kódex”)	157
Marczi Mariann: Ligeti György <i>Lescalier du diable</i> című etűdjének elemzése	184
Molnár Dávid: Az „anya” „szajhává” változása: Leone Ebreo <i>materia prima</i> fogalmáról	212
Rajhona Flóra: Az utolsó ítélet jeleiről: Középkori szövegszerkesztési és szövegépítési módok	265
Szörényi László: Önfiloszhatyú: Kísérlet a SOLVIROGRAM Pannonius aláírás anagrammaként való megfejtésére	362
Tüskés Gábor: A szigeti Zrínyi Miklós ikonográfiája a 16–17. század fordulójáig	372
Tverdota György: „K betűkkel szól keményen...”	379

Versidomzat

Billy, Dominique: <i>Une razo perdue de Lo ferm voler: ou la véritable histoire des origines de la sextine</i>	53
Bognár Péter: Az 1536-os év verstörténeti vonatkozásai	57
Csörsz Rumen István: <i>Az Palkó nótája</i> (Közelítések)	80
Domínguez Caparrós, José: La métrica de <i>El festín de Alejandro</i> , de Juan María Maury (1772–1845)	97

Lusson, Pierre: Les formes du temps	171
Mártonfi Attila: Egy magyar rímshótár terve	198
Noel, Patrizia: Language change and metrics – versification in the Middle High German and Early New High German Nibelungen tradition	237
Roubaud, Jacques: Extrait de Notes du séminaire de Poétique Comparée, intitulé Bavardages	270
Seláf Levente: A refrén a régi magyar költészetben	320

Meggondolandó

Bartók István: Lelemények és találmányok: Adalékok a magyar poétikai szaknyelv történetéhez	41
Bojtár Endre: Pogány bűnök – keresztény kegyelem (Történelem és üdvtörténet a baltiaknál)	65
Fazekas Sándor: Solvirogram esetleges koncepciójáról	111
Font Zsuzsa–Keserű Bálint: Lübeckben Kuhlmann-nal prófétálkodni	116
Margócsy István: A(z): Egy verstani ötlet	194
Monok István: A bázeli könyvkiadók és a 16. századi magyarországi tudós könyvtárak	219
Nádor Zsófia: Hogyan lett bolha az elefántból?: Szövegtörténet evolúciós szemszögből	226
Nemes Péter: A címke diadala	234
Roubaud, Pierre: Pour une conception moderne de la spécificité humaine (1976 – Exposé présenté devant le Cercle Polivanov – remanié et abrégé en 2007)	295
Szentpéteri Márton: Szabadkőműves Comenius-kultusz: Előzetes	347

HARMADIK TARTALOMJEGYZÉK

Előszó helyett

1. Gulyás Gyula: A csöves, a masiniszta, a hangász meg a messzelátós (Közös időnk emlékezetére) 18
2. V. Bálint Éva: Röviden 24
3. Golden Dániel: H:\szoveg.sys 25

Tanulmányok a szerzők betűrendjében

4. Balázs Mihály: Ismeretlen régi magyar vers 29
5. Bárczi Ildikó: Titkosírás Temesvári Pelbárt egyik Szent Lukács-napi beszédmintájában (PA 078.D) 36
6. Bartók István: Lelemények és találmányok: Adalékok a magyar poétikai szaknyelv történetéhez 41
7. Bezeczký Gábor: A régiség önvédelme 48
8. Billy, Dominique: *Une razo perdue de Lo ferm voler: ou la véritable histoire des origines de la sextine* 53
9. Bognár Péter: Az 1536-os év verstörténeti vonatkozásai 57
10. Bojtár Endre: Pogány bűnök – keresztény kegyelem (Történelem és üdvtörténet a baltiaknál) 65
11. Cseh Zoltán: *Intelligentibus pauca?* (Egy antik elhallgatásalakzat karrierje a régi magyar irodalomban) 71
12. Csörsz Rumen István: *Az Palkó nótája* (Közelítések) 80
13. Devescovi Balázs: Anekdoták Eötvös József nagy utazásáról 90
14. Domínguez Caparrós, José: *La métrica de El festín de Alejandro*, de Juan María Maury (1772–1845) 97
15. Fazekas Sándor: Solviogram esetleges koncepciójáról 111
16. Font Zsuzsa–Keserű Bálint: Lübeckben Kuhlmann-nal profétálkodni 116
17. Fuchs Anna: Jópajtásaink, a kurucok 120
18. Hegedűs Béla: Nyelv- és irodalomelmélet Verseggy Ferenc műveiben 124
19. Hubert Gabriella: Balassi vallásos verse a *Répertoire de la poésie hongroise ancienne*-ben 132
20. Hubert Ildikó: Gyalogi János kéziratos imakönyve 135
21. Jankovits László: *Ars fingendi carminis* 140

22. Kőszeghy Péter: A gonosz nagybácsi, avagy Balassi Bálint és Balassa András	146
23. Laczkó Eszter: Az <i>Érdy-kódex</i> bibliafordításainak tipológiájához	150
24. Láng Benedek: Miért nem fejtünk meg egy elavult titkosírást? – 1 (A „rohonci kódex”).....	157
25. Lovas Borbála: Szerelmes transzformációk – Enyedi György széphistóriájáról	164
26. Lusson, Pierre: Les formes du temps	171
27. Marczy Mariann: Ligeti György <i>L'escalier du diable</i> című etűdjének elemzése ...	184
28. Margócsy István: A(z): Egy verstani ötlet	194
29. Mártonfi Attila: Egy magyar rím��ótár terve	198
30. Mesterházi Gábor: Születésnap	205
31. Molnár Dávid: Az „anya” „szajháva” változása: Leone Ebreo <i>materia prima</i> fogalmáról	212
32. Monok István: A bázeli könyvkiadók és a 16. századi magyarországi tudós könyvtárak	219
33. Nádor Zsófia: Hogyan lett bolha az elefántból?: Szövegtörténet evolúciós szemszögből	226
34. Nemes Péter: A címke diadala	234
35. Noel, Patrizia: Language change and metrics – versification in the Middle High German and Early New High German Nibelungen tradition	237
36. Nuzzo, Armando: Balassi olaszul, avagy egy európai petrarkista Itáliában ...	250
37. Ötvös Péter: Forrásvizsgálat és pótlás	257
38. Pomázi Gyöngyi: „Az indulat által rezgésbe jött költői beszéd”: Az indulat tárgya a hatvanadik év ürügyén	260
39. Rajhona Flóra: Az utolsó ítélet jeleiről: Középkori szövegszerkesztési és szövegépítési módok	265
40. Roubaud, Jacques: Extrait de Notes du séminaire de Poétique Comparée, intitulé Bavardages	270
41. Roubaud, Pierre: Pour une conception moderne de la spécificité humaine (1976 – Exposé présenté devant le Cercle Polivanov – remanié et abrégé en 2007)	295
42. S. Sárdi Margit: Inczédi (Josinczi) József önéletírása	308
43. Sáska Géza: Reformpedagógia az 1945 utáni rendszerváltás idején	314
44. Seláf Levente: A refrén a régi magyar költészetben	320
45. Sinka Zsófia: A <i>Vitézek, mi lehet... sztemmái</i> („Átugorható cáfolat a legelszántabb érdeklődőknek”)	327
46. Szegedy-Maszák Mihály: Hang és szó.....	333
47. Szelestei N. László: Váradai könyvbejegyzések a 16. század végéről	340
48. Szentpéteri Márton: Szabadkőműves Comenius-kultusz: Előzetes	347

49. Szilasi László: <i>A Fajtalan énekek</i> tartalomjegyzéke	353
50. Szóke György: „Kirpotin hülye”	360
51. Szörényi László: Önfiloszhattýú: Kísérlet a SOLVIROGRAM Pannonius aláírás anagrammaként való megfejtésére	362
52. Tóth Tünde: Apró javítás, különös véletlen	370
53. Tüskés Gábor: A szigeti Zrínyi Miklós ikonográfiája a 16–17. század fordulójáig	372
54. Tverdota György: „K betűkkel szól keményen...”	379
55. Vadai István: Balassi Bálint istenes énekei a <i>Mátray-kódex</i> ben	385
56. Veres András: Mi tetszett nekem Kosztolányi Dezső műveiben?	390
57. Viskolcz Noémi: Báróczi Sándor és Káosz báró	397

NEGYEDIK TARTALOMJEGYZÉK²

címkék	szövegek											

2 Nyájas Olvasó! Azt eddig is sejtettük, hogy a taxonómikus rendszerek, mint pl. a tartalomjegyzékek tanulmánykötetek esetében, reménytelen kísérletek csupán az akár véges számú elemből építkező – hipotetikus – valóság leírására is (l. az ünnepezt egy kedvelt esszéjét Borges-től: *A John Wilkins-féle analitikus nyelvet*). Most már azt is tudjuk, hogy minek a diadalát ünnepelhetjük a taxonómia felett: a címkéjét (l. a kötet 34. sorszámú írását). Tiéd a feladat tehát, hogy a kötet írásait felcímkézd s a szövegek sorszámait (l. a(z) ... oldalon) a fenti táblázatba rendezd! Ne feledd: egy szöveg több címkét is kaphat!

MONOK ISTVÁN

A bázeli könyvkiadók és a 16. századi magyarországi tudós könyvtárak

Az európai könyvtörténetírás bőven foglalkozott már a 16. századi bázeli könyvkiadás történetével, külön is az egyes nemzeti kultúrák gyarapodásában, közvetítésében betöltött szerepével.¹ A kora újkori Magyarország és a svájci könyvkiadók kapcsolatával azonban kevesen szenteltek figyelmet. Ennek többféle magyarázata is adható. Tény, hogy a 16. századi Magyarországon nem volt szervezett könyvkereskedelem.² Vándor könyvkereskedők jelenlétéről tudunk ugyan (Dionysius Cramer, Johann Gallen), de ezek természetesen nem a bázeli tudományos könyvkiadás termékeivel házaltak a töröktől meg nem szállt területeken, hanem az iskolai könyveket, a napi vallásgyakorlathoz szükséges irodalmat, illetve szórakoztató olvasmányokat (históriák, irodalom) árultak.³ A nem magyarországi könyvkereskedők itteni könyvgyűjtőkkel való kapcsolatáról csak keveset tudunk. Talán a legtöbbet Batthyány Boldizsárról, aki a majna frankfurti Wechelius nyomdával, illetve kereskedőházzal állt kapcsolatban, és tudjuk, hogy a legtöbb svájci kiadású könyvét (történeti és politikai alapműveket Bázélból, francia nyelvű hugenotta írásokat Genfből)

- 1 A klasszikus monográfiák közül említek néhányat: Friedrich LUCHSINGER, *Der Basler Buchdruck als Vermittler italienischen Geistes 1470–1529*, Basel, Helbing und Lichtenhahn, 1953; Peter BIETENHOLZ, *Der italienische Humanismus und die Blütezeit des Buchdrucks in Basel: Die Basler Drucke italienischer Autoren von 1530 bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Basel, Helbing und Lichtenhahn, 1959 (Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft, 73); Manfred Edwin WELTI, *Der Basler Buchdruck und Britannien. Die Rezeption britischen Gedankenguts in den Basler Pressen von den Anfängen bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Basel, Helbing und Lichtenhahn, 1964; Peter BIETENHOLZ, *Basle and France in the Sixteenth Century. The Basle Humanists and Printer in Their Contacts with Francophone Culture*, Genève, Droz, 1971 (Travaux d'humanisme et renaissance, 112); Carlos GILLY, *Spanien und der Basler Buchdruck bis 1600. Ein Querschnitt durch die spanische Geistesgeschichte aus der Sicht einer europäischen Buchdruckerstadt*, Basel–Frankfurt am Main, Helbing und Lichtenhahn, 1985 (Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft, 151).
- 2 A korszak magyarországi könyvkereskedelem-történetének eddigi legjobb összefoglalása: PAVERCSEK Ilona, *A magyar könyvkereskedelem történetének vázlata = V. ECESEDY Judit–PAVERCSEK Ilona, A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473–1800*, Budapest, Balassi Kiadó, 1999, 291–340.; vö. még KÓKAY György, *Geschichte des Buchhandels in Ungarn*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1990 (Geschichte des Buchhandels, 3).
- 3 Kőrömbányán halt meg Dionysius Cramer boroszlói könyvkereskedő (1579), hagyatékát a városi tanács írta össze: *Magyarországi magánkönyvtárak III. Bányavárosok olvasmányai, 1533–1750*, s. a. r. Viliam ČIČAJ, KEVEHÁZI Katalin, MONOK István, VISKOLCZ Noémi. Bp.–Szeged, OSZK–Scriptum (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/3), 2003, 223–226.; Kassán írták össze *Hans Gallen* raktárát (1583): *Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533–1657*, s. a. r. VARGA András, Bp.–Szeged, MTAK, 1986 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13), 22–34.

André Wechel vejétől, Jean Aubrytól vásárolta.⁴ A magyarországi irodalom- és művelődéstörténet-írás a recepciótörténetben az egyes művek hatástörténetére és nem a könyvek kiadási helyére koncentrált. Így van ez a legismertebb szerzőknél, mint Desiderius Erasmus Roterodamus⁵ vagy Georgius Agricola⁶ és egyes szellemi áramlatok – mint például a non-konformista radikális reformátorok művei – esetében is.⁷ A 16. századi bázeli, zürichi és genfi kiadók személyes kapcsolata magyarországi személyekkel szinte teljesen fehér foltnak mondható a kutatásban annak ellenére, hogy a Bázelen nyomdászatot tanuló Johann Honter erdélyi szász nyomdászról könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésre,⁸ vagy hogy a protestáns Európában legnépszerűbb magyar szerzők – Szegedi Kis István és Fegyverneki Izsák – művei is helvéciai városokban láttak napvilágot.⁹

Mielőtt rátérnék az egyes tudós könyvtárakban (Gelehrtenbibliothek) használt bázeli kiadványok jellemzésére, általánosságban két problémáról kell beszélni. Az egyik az, hogy a 16. századi magyarországi alkotó értelmiség – egyházi személyek, tanárok, jogászok, orvosok – tagjai csak kivételes esetben jutottak abba a helyzetbe, hogy kutatói, illetve könyvírói tevékenységükből megélhessenek. Ennek megfelelően kevés valóban gazdag, a tulajdonos tudományos ízlésének megfelelő könyvgyűjteményt ismerünk.¹⁰ A másik általános megjegyzés az, hogy a szervezett könyvkereskedelem hiánya ellenére nagyszámú bázeli, zürichi, genfi, párizsi, lyoni, velencei és nürnbergi tudományos kiadvány került a Kárpát-medencébe. A közvetítők feltehetően a nürnbergi és a velencei kereskedők voltak, akiknek kapcsolatai ez utóbbi területtel rendszeresnek mondhatóak. Jelentős közvetítő erőt jelentett továbbá Anvers (Antwerpen) és Malines (Mechelen), majd Bruxelles (Brussel) is. Az özvegy magyar királyné, Mária (Marie de Hongrie) 1529-től Németalföld

4 Összefoglalóan, bibliográfiával lásd: *Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert*, hrsg. István MONOK, Péter ÖTVÖS, II, István MONOK, Péter ÖTVÖS, Edina ZVARA, Balthasar Batthyány und seine Bibliothek, Eisenstadt, 2004 (Burgenländische Forschungen. Sonderband, XXVI.); MONOK István, *Batthyány Boldizsár, a franciás = Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, XXIX. Ötvös Péter Festschrift*, Szeged, 2006, 185–198.

5 Legújabban: MONOK István: *The Distribution of Works by Erasmus in the Carpathian Basin during the Sixteenth and Seventeenth Centuries. (Summary of Statistical Spread) = Republic of letters, humanism, humanities. Selected papers of the workshop held at the Collegium Budapest in cooperation with NIAS between November 25 and 28, 1999*, ed. Marcell SEBŐK, Bp., Collegium Budapest (Workshop series, 15), 2005 [2006].

6 L. BESSENYEI József, vagy HECKENAST Gusztáv tanulmányait a következő kötetben: *Agricola évszázada*, szerk. ZSÁMBOKI László, Miskolc, Miskolci Egyetem, 1994, 5–14, 57–60.

7 Vö. BALÁZS Mihály, *Teológia és irodalom*, Bp., Balassi, 1998 (Humanizmus és reformáció, 25.), 123–142; Uő.: *Erasmus und die siebenbürgischen Antitrinitarier = Republic of letters ...* (lásd. 5. jegyzet) 75–91.

8 A három legutóbbi összefoglaló, gazdag bibliográfiákkal: Ludwig BINDER, *Johannes Honterus: Schriften, Briefe, Zeugnisse*. Bukarest, Kriterion, 1996; *Honterus Emlékkönyv – Honterus-Festschrift*, hrsg. Ágnes SALGÓ, Ágnes STEMLER. Bp., OSZK–Osiris, 2001; Gernot NUSSBÄCHER, *Beiträge zur Honterus-Forschung 1989–2004*, Kronstadt, Aldus, 2005.

9 Szegedi Kis István öt műve 14 svájci kiadásban, Fegyverneki Izsák *Enchiridion locorum communium theologico-rum*-ja 6 bázeli kiadásban ismert (vö.: RMK III. 631, 651, 727, 747, 830, 998, 748, 740, 772, 832, 932, 1052, 827, 914, 931, 1052; illetve RMK III. 745, 787, 846, 847, 1081, 1415.)

10 MONOK István, *Private Bibliotheken in Ungarn im 16. Jahrhundert = Bibliotheken und Bücher im Zeitalter der Renaissance*, hrsg. Werner ARNOLD, Wiesbaden, Harrassowitz, 1997 (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 16), 31–54.

kormányzója volt, akinek udvarában számos magyar megfordult, kapcsolatuk a bécsi udvarral, az ott élő magyarokkal folyamatosnak mondható.¹¹ Feltűnően nagy számú párizsi és lyoni klasszika-filológiai munka (szövegkiadások, filológiai, grammatikai alpművek) található a ma is hozzáférhető könyvanyagban, illetve a század első két harmadából ránk maradt könyvjegyzékekben. A Párizsban, a bázeli műhelyekkel állandó nemes versengésben a 15–16. század fordulóján megszületett humanista könyvtermésre gondolunk, amelyet Josse Bade, Jean Petit (le I.), Simone de Colines, illetve az Estienne család első generációja (Henri sen. és Robert le I.) adott ki. A lyoni könyvtermésből is első sorban a klasszikusok kiadásai jutottak el Magyarországra (Sébastien és Antoine Gryphius, továbbá Guillaume Rouillé műhelyéből). Nagyon elterjedtek voltak még a Hugues de La Porte és Barthélémy Honorat nyomdájából kikerült Corpus Juris editiók, illetve az ezekhez kapcsolódó kommentárok. Jean de Tournes műhelye Magyarországon André Vesale anatómiai alpművével és a törökkel kapcsolatos kiadványokkal vált ismertté.¹² Nem tudjuk azt sem, hogy a francia kiadók köteteit azért szerezték-e be, mert a bázeli nyomdákét – Johann Amerbach, Johann Froben, Johann Oporin, Petrus Perna – már ismerték, vagy azért mert előbb jutott el Magyarországra a helvétiai kiadások sora. A tudományos könyvkiadásban – klasszika-filológia, egyházatyák művei, Biblia-kiadások, kortárs vagy közelszokortárs humanista alpművek – Európában megfigyelhető Párizs–Bázel–Velence konkurenciaharc a Magyarországra került könyvanyagban is megfigyelhető. Svájc szerepe egyrészt a könyvkiadásban, illetve a könyvbeszerzés, a francia nyelvterületen kiadott művek közvetítésében, illetve az olasz nonkomformista emigráció munkáinak kiadásában jelentősen megnőtt. Azért, mert Magyarország ekkor többségi protestáns országként értelmiségének jelentős részét Svájcban, illetve Németország helvét hitvallású (Frankfurt an der Oder, Heidelberg), illetve lutheránus egyetemein képezték, és ezek az egyetemek jelentős befogadó helyei lettek a Szent Bertalan-éj után szétszóródott hugenotta értelmiségnek is. A 16. század vége felé a kortárs történettudományi munkák tematikája gyakran a török kérdés felé fordult, így ez Magyarországon természetes módon tartott számot az érdeklődésre.¹³

11 Ghislaine DE BOOM, *Marie de Hongrie*, Bruxelles, 1956; *Chancellerie de Marie de Hongrie. Inventaire analytique*, par André VANRIE, Bruxelles, Archives Generales du Royaume, 1972 (a levéltári források bemutatásával); Laetitia GORTER-VAN ROYEN, *María van Hongarije, regentes der Nederlanden. Een politieke analyse op basis van haar regentschapsordonnances en haar correspondentie met Karel V.*, Leiden, Rijksuniversiteit, 1995.

12 Felesleges lenne felsorolni itt is azokat a köteteket, amelyek a korabeli Magyarország könyvtáraiból fennmaradt könyveket katalogizálják. Felsorolásukat lásd: MONOK István, *A szomszédos országokban folyó könyvtörténeti kutatásokról. Néhány figyelemreméltó katalógus (1978–1998)*, Magyar Könyvszemle, 1999, 120–130.; Uő., *Vingt ans de recherche sur la culture du livre dans le bassin des Carpathes. – Dvacet let vyzkumu knižni kultury v Karpatské páni = K vyzkumu zámeckých meštánských a církevních knihoven.* (Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles.), ed. Jitka RADIMSKÁ, Opera romanica, I, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis, Česká Budejovice, 2000 [2001], 53–85.

13 Vö. MONOK István, *La présence des auteurs français dans les lectures de la noblesse hongroise entre 1526 et 1671*, Cahiers d'études hongroises, 7/1995 [1996] 38–50; Uő., *A francia könyv jelenléte a magyarországi olvasmányanyagban a 16–18. században = Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, szerk. FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György, Bp., MTA TTI (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 2), 2002, 279–290.

A 16. századi magyarországi magánkönyvtárak közül keveset találunk, amelyet nyugat-európai mércével tudós könyvtárnak nevezhetünk, és fennmaradt legalább részben a katalógusa, illetve maga a könyvvállomány is. Hans Dernschwam, Oláh Miklós, Zsámboky János, Dudith András és Mossóczi Zakariás könyvtáráról maradtak fenn jegyzékek, vagy legalábbis számottevő mennyiségű könyv ma is rendelkezésünkre áll, ha az egyes gyűjteményeket tartalmilag jellemezni akarnánk, illetve a könyvek kiadási helyéről akarunk mondani valamit. Az említett öt személy közül három főpapi személy. A világi értelmiség sorából említhetünk persze további kiemelkedő személyiségeket, vagy könyvtáraikat – Wolphard-könyvtár Kolozsvárt, Baranyai Decsi János könyvtára Marosvásárhelyen, Szamosközy István, vagy Giovanni Michele Bruto gyűjteménye Gyulafehérvárt, Istvánffy Miklósé Kisasszonyfalván stb. –, de ezekből a gyűjteményekből csak néhány darabot tudunk kézbe venni, illetve Bruto Gyulafehérvárt maradt könyveinek összeírása nem jelöli meg a kiadás helyét.¹⁴ Az antik auktorok és az egyházatyák kiadásai, a kortárs humanista művek ugyanakkor nagy valószínűséggel Bázelyból származnak. Ezt a könyvtárat, már a tulajdonos erdélyi tartózkodása idején is, a fejedelmi udvar humanistái szabadon használhatták.

Hans Dernschwam (1494–1568) morvaországi születésű német, 20 éves korától haláláig azonban Magyarországon, a Felvidéken és Erdélyben élt, dolgozott, mint a Fuggerek itteni faktora. 1552-ben maga állította össze beszercebányai gyűjteménye (1162 kötet) katalógusát. A könyvtárat Hans Dernschwam fia, atyja halála után, 1575-ben a Császári Könyvtárnak adta el, s Hugo Blotius betagoalta a bécsi gyűjteménybe, ahol a könyvek nagyobb része ma is megtalálható.¹⁵ Derschwam anyagi helyzete megengedte, kapcsolatai pedig lehetővé tették, hogy tervezetten gyarapítsa gyűjteményét. Az 1162 nyomtatvány közül – Berlász Jenő végezte el ezt az elemzést – 328 svájci, közülük 259 bázelyi kiadású. Ilyen nagy számban egyetlen városból sem szerzett be könyveket (Velencéből 140-et, Párizsból 73-at, Lyonból 89-et, Nürnbergből 68-at, Strassburgból 69-et, Bécsből csak 31-et). Bázelyi kiadók közül Johannes Frobenius 76 kiadással szerepel, de Johannes Oporinus, Johannes Hervagius és Henricus Petri is 30 körüli kiadványszámmal. Tartalmilag ezen könyvek között – nem meglepő módon – a tudományos szövegkiadások vannak többségben. Talán meglepő, de a német anyanyelvű Dernschwam a reformáció egyes nagy alakjainak műveit is bázelyi latin kiadásban vette meg. A könyvtárban helyet

14 Giovanni Michele Bruto (1517–1592) Báthory Istvánnak, majd Rudolf császárnak volt udvari historikusa. Amikor a Habsburg-család szolgálatába állt, elhagyta Erdélyt, könyveinek egy részét Gyulafehérvárt hagyta. A könyveket halála után írták össze (több töredék jegyzékben 815 tétel), és részben a császári könyvtárba kerültek: *A magyar könyvkultúra múltjából. IVÁNYI Béla cikkei és anyaggyűjtése*, s. a. r. és a függelékét összeáll. HERNER János, MONOK István, Szeged, 1983 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11), 114–132; *Erdélyi könyvesházak III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete. Az Apafi-család és környezete. A Teleki-család és környezete. Vegyes források*, s. a. r. MONOK István, NÉMETH Noémi, VARGA András, Szeged, Scriptum, 1994 [1995] (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/3), 173–178; Claudio MADONIA, *La bibliotheca di Giovanni Michele Bruto*, *Rinascimento* 23(1983) 261–302.

15 *Die Bibliothek Dernschwam. Bücherinventar eines Humanisten in Ungarn*, hrsg. Jenő BERLÁSZ, redigiert und das Register zusammengestellt v. Katalin KEVEHÁZI, István MONOK, Szeged, 1984.

nyert könyvek formátumának megoszlása is a tudományos alapkönyvtár jelleget erősíti, hiszen a könyveknek közel fele fólioméretű volt (553 kötet). Ez egyben arra is utal, hogy Derscham az „Opera omnia” sorozatokat kedvelte, vagyis nem az első kiadású vitairat-ként megjelent munkákat vásárolta, hanem egyes ismertté vált szerzőknek összes műveit. Bazel pedig az „Opera omnia” kiadások városa is volt: a város vezetése sarkallta is a nyomdászokat arra, hogy ne keveredjenek bele a kortárs teológiai vitákba, főként ne az egyházszervezések körüli marakodásokba, hanem igyekezzenek a szent nyelveken alpműveket igényes filológiai teljesítménnyel kiadni. Derscham kedvelte ezeket a könyveket, ugyanakkor kényelmes is volt az elfoglalt üzletembernek, ha egyszerre megrendelhetette az egyes kritikai sorozatokat.

Zsámboky János (1531–1584) könyvtára kétféle úton jutott a bécsi udvari könyvtárba. A nagyobb rész katalógusát maga Hugo Blotius állította össze 1587-ben, amikor a tudós özvegyétől átvette a könyvhagyatékot (2618 kötetet).¹⁶ Az udvari historikus könyveinek egy része Sebastian Tengenelhez került, majd ennek halála (1628) után, az ő gyűjteményeként került a császári gyűjteménybe.¹⁷ A humanista filológusnak, számos görög és római szerző kiadásának élete végéig dédelgetett terve volt Magyarország történetének megírása, pontosabban Antonio Bonfini *Rerum Hungaricarum decades* című művének folytatása. Az ő szöveggondozásában jelent meg az itáliai humanista munkája is először teljes terjedelmében (Basel, 1568, Frobenius). Ő maga életének nagyobb részét Bécsben élte le, könyvtára is ott volt. Élete során azonban huszonkét évet más országokban töltött: bécsi tanulmányai után Wittenbergben, Ingolstadtban, Strassburgban, Párizsban, majd Padovában tanult.¹⁸ Megfordult Bázelen is, ahol Frobeniuson kívül Oporinussal is kapcsolatot tartott. Számos kódexet adott neki kölcsön, amelyek a tudományos kiadást szolgálták, de nem kapta vissza valamennyit, és Oporinus halála után hiába reklamálta azokat a hagyatékot megvásárlóktól.¹⁹ Könyvtárát valóban maga válogatta össze. Korának ismert kéziratgyűjtője, a kortárs humanisták elismerték és csodálták görög kéziratgyűjteményét.²⁰ Hosszú tanulmányi éve alatt alkalma volt a gyűjtemény gazdagítása mellett a nyomtatott könyvanyagot is beszereznie. Miután ő maga is közreműködött közel 30 klasszikus auktor szövegkiadásában, nem lepődünk meg, hogy a könyvtára, mint elsőrangú klasszika filológiai szakkönyvtár áll előttünk. Emellett a történetíró Zsámboky az ókortól a saját koráig ismert jelentősebb historikus könyvanyagot is beszerezte. A bázeli

16 GULYÁS Pál, *Bibliotheca Joannis Sambuci. Sámbooky János könyvtára*, Bp., 1941; *Die Bibliothek Sambucus. Nach der Abschrift von Pál Gulyás*, Einleitung von Péter ÖTVÖS, Bibliographie von András VARGA, hrsg. István MONOK, Szeged, 1992.

17 Viskolcz Noémi felfedezése, amelyről a Magyar Könyvszemlében készül beszámolni.

18 A 16. jegyzetben hivatkozott VARGA András összeállította bibliográfia mellett, lásd: Eleonore NOVOTNY, *Johannes Sambucus. Leben und Werk*, Wien, 1975.

19 Carlos GILLY, *Die Manuskripte in der Bibliothek des Johannes Oporinus. Verzeichnis der Manuskripte und Druckvorlagen aus dem Nachlass Oporins anhand des von Theodor Zwinger und Basilius Amerbach erstellten inventariums*, Basel, Schwabe und Co. (Schriften der Universitätsbibliothek Basel, 3), 2001, 24–27.

20 Hans GEISTINGER, *Johannes Sambucus et Handschriftensammler = Festschrift der Nationalbibliothek in Wien zur Feier 200jährigen Bestehens des Gebäudes*, Wien, 1926, 251–400.

könyvkiadás ennek megfelelően kiemelten van jelen a gyűjteményben, és az sem meglepő, hogy az említett Johann Froben és Johannes Oporinus mellett a történeti irodalmat kiadó Petrus Perna neve fordul elő a legtöbbször a nyomdászok között.

Dudith András (1533–1589) francia monográfusa, Pierre Costil 1935-ben külön fejezetben foglalta össze az európai hírnevű tudós olvasmányaira vonatkozó addigi ismereteket, s felsorolta az általa ismert, Dudith possessorbejegyzését tartalmazó könyveket, kéziratokat.²¹ A Dudith-könyvtár részleges rekonstrukciója ezt a képet lényegesen összetettebbé tette, hiszen 569 mű leírását adja.²² Még ez az így rekonstruált könyvtár sem ad teljes képet Dudith műveltségéről, hiszen egyikben sem szerepel Dudith János Ágoston esztergomi prépost, váci püspök bejegyzése, pedig róla tudjuk, hogy könyveit, nővérének fiára, Dudith Andrásra hagyta (1535).²³ A Dudith-könyvtárnak tehát alig egy tizede ismert, hiszen a kortársak 5000 kötetes könyvtárat említenek a nemzetközi hírnévnek örvendő tudós breslaui otthonában. Ezt a könyvtárat a morvaországi Dietrichstein család vásárolta meg az özvegytől, és így került 1645-ben a svéd hadsereg kezére. A könyvtár szétszóródott, ma 32 könyvtárban találunk köteteit, a legtöbbet Svédországban. Az egykori tridenti főpap, miután elhagyta az egyházat, teljes egészében és szabadon a tudományos elmélkedésnek tudta magát szentelni. Könyvtárának ma ismert kötetei közül 101 bázeli kiadvány, főként Johannes Oporinus, Petrus Perna és Sebastian Henricpetri műhelyéből. Ezt a számot a velencei és a párizsi kiadványok együtt adják. Dudith a bázeli könyvpiacról nem a klasszikusok és az egyházatyák kiadásait, hanem a kortárs humanisták, illetve történetírók, teológusok, olasz nonkomformisták műveit gyűjtötte.

Az említett másik kettő főpap, Oláh Miklós és Mossóczi Zakariás könyvtárát egyrészt csak kisebb részben sikerült azonosítani (Oláh Miklós: 102 könyv tulajdonosi bejegyzések alapján), másrészt a hagyatéki összeírásban fennmaradt jegyzéken nem szerepelnek a kiadási helyek (Mossóczi, 1587, 952 tétel). Klára Komarová dolgozik ez utóbbi könyvtár rekonstrukcióján, hiszen a könyveknek jó része fennmaradt a Kárpát-medence könyvtáraiban, így munkájának kiadása után minden bizonnyal többet tudunk majd a jogász főpap könyveszerzési irányairól is mondani. Oláh Miklós eddig feltárt kötetei csaknem teljes egészében antik auktorok művei (görög és latin igényes kortárs kiadásban), illetve kortárs humanisták munkái (Erasmus, Vadianus, Cuspinianus stb). Ezeknek több, mint a fele bázeli kiadás.²⁴

21 Pierre COSTIL, *André Dudith humaniste hongrois. Sa vie, son œuvre et ses manuscrits grecs*, Paris, 1935 (Collection d'études anciennes); a Dudith-szakirodalom bibliográfiáját lásd: *Andreas Duditi: Epistulae*, ed. curantibus Lecho SZCZUCKI, Tiburtio SZEPESY, I, Bp., 1992 (Bibliotheca scriptorum Medii recentisque Aevorum. Seria nova, XIII/1), 42–48.

22 *András Dudith's Library. A partial reconstruction*, compiled and with an introduction by József JANKOVICS, István MONOK, Szeged, Scriptum, 1993.

23 *Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533–1657*, s. a. r. VARGA András, Szeged, JATE, 1986 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/1), 6–8.

24 SZELESTEI NAGY László, *Oláh Miklós könyvtáráról = Program és mítosz között. 500 éve született Oláh Miklós*, szerk. MÓZES Huba, Bp., Szent István Társulat, 1994, 51–69.

A bázeli könyvkiadás termékei tehát a korszak minden történelmi nehézsége ellenére is eljutottak a Kárpát-medencébe, köszönhetően annak, hogy Bazel város és a könyvkiadók jól együtt tudtak működni abban a programban, amely a tudományos könyvkiadásra figyelt. A város nyomdái nem vettek olyan mértékig részt a kortárs hitvitákban, mint például a közeli Strassburgban, hanem a klasszikus auktorok, az egyházatyák műveinek kritikai kiadására koncentráltak a korszak legismertebb egyéniségeit felkérve. Így ezek a humanisták saját könyveiket is itt adatták ki, magukhoz vonzva Európa legkomolyabb gondolkodóit, gyakran szabadgondolkodóit is.